

ние ее парадигмы.

Ключевые слова: оперативно-разыскная деятельность; криминальная активность; оперативно-розыскные мероприятия; парадигма, объект и предмет оперативно-розыскной деятельности, стратегия оперативно-розыскной деятельности; научная революция.

Shynkarenko I. R. Theoretical and legal preconditions and regularities of the formation the paradigm of operational-investigative activity at different stages of historical development of the Ukrainian state. The article deals with determination of general conformities to law of forming of paradigm of operational-search activity, and its theory. There is the determination of theoretical pre-conditions of forming of paradigm of theory and practice of operational-search activity the different stages of development of the Ukrainian state. The author has exposed the historical forming of scientific knowledge is studied for the purpose and объект theories operatively-search activity and their influence on forming of her paradigm.

The author has outlined certain terms of forming of paradigm of operational-search activity are on the various stages of development of company. It is distinguished existing theoretical problems of forming of modern paradigm and structure of theory operatively-search activity. He has highlighted the general organizational and legal issues of forming of the newest paradigm are certain operatively-search activity on soil of system influence on its object. The has offered directions of forming of modern theory and practice are offered operatively-search activity and directions of realization of scientific researches of sent to forming of them the newest paradigm.

Keywords: operatively-search activity; criminal activity; operatively are search measures; paradigm, объект and object operatively-search activity, strategy of operatively-search activity; scientific revolution.

Надійшла до редакції 20.03.2015

Юнацький О. В.

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.982

ВИСНОВОК ЕКСПЕРТА ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ДЖЕРЕЛО ДОКАЗІВ

Розглянуто окремі проблеми теорії та практики судової експертизи. Надано аналіз та оцінку висновку експерта з огляду на його відповідність окремим критеріям, а також на зв'язок з іншими доказами у кримінальному провадженні.

Ключові слова: судова експертиза, висновок експерта, оцінка висновку експерта, критерії оцінки висновку експерта.

Постановка проблеми. Відомо, що в процесі доказування спеціальні знання мають суттєве значення під час збирання та дослідження доказів, що є загальною підставою їх використання у будь-якій формі. Судова експертиза є найбільш розповсюдженою формою використання спеціальних знань, вона значно розширює пізнавальні можливості органів досудового розслідування та суду, дозволяючи використовувати під час кримінального провадження весь арсенал наукових можливостей. Це положення є основним у питанні

призначення судової експертизи та впливає на особливості її провадження.

До числа таких особливостей П.Ф. Пашкевич справедливо відносить: з'ясування за допомогою експертизи обставин, що мають значення для справи; проведення спеціальних наукових досліджень; надання за результатами цих наукових досліджень висновків, що мають значення джерел доказів.

З урахуванням цього, у процесі доказування експертиза призначається у випадках, коли обставини, що мають значення для справи, не можуть бути з'ясовані без спеціальних наукових досліджень, що супроводжуються наданням висновку за їх результатами [1, с.173].

Зазначені обставини дозволяють зробити висновок про те, що судова експертиза є ефективним засобом встановлення обставин, що підлягають доказуванню, і дає змогу використовувати у процесі розслідування й судового розгляду весь арсенал останніх досягнень у галузі науки і техніки, і тому висновок експерта посідає провідне місце в системі доказів.

Доказове значення висновку експерта залежить від різноманітних обставин: фактів, встановлених експертом, характеру події, що розслідується, конкретної судово-слідчої ситуації та наявності на даний момент сукупності доказів.

Згідно зі ст.ст. 84, 94, 101 КПК України [2], висновок експерта є одним із процесуальних джерел доказів. Це докладний опис досліджень, проведених експертом, та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи. Оскільки жоден доказ не має наперед встановленої сили, тому і висновок експерта не має переваг перед іншими доказами, а фактичні дані, що містяться у ньому, оцінюються за загальними правилами, передбаченими кримінальним процесуальним законодавством.

Водночас висновок експерта, як єдиний процесуальний документ, що містить опис досліджень і висновки про факти, що встановлені на основі спеціальних знань, у процесі доказування є тільки початковим засобом. Це пояснюється тим, що висновок, складений відповідно до вимог ст. 102 КПК України, відображає весь процес установлення експертом фактів, які мають значення для справи. Експерт – єдиний носій усіх фактичних даних, отриманих під час дослідження, та остаточних висновків про встановлені факти. Він також є укладачем висновку, який за умов формування фактичних даних і за своїм походженням є безпосереднім заміником експерта у вигляді документа – оригіналу відомостей про встановлений ним факт.

Висновок експерта є підсумком проведеного спеціального дослідження, в якому оцінка встановлених ним фактичних даних надається у формі відповідей на запитання експертизи.

Порівняно з іншими доказами, висновок експерта має специфічні риси, що обумовлені його сутністю:

- висновок експерта формується на основі використання спеціальних знань;

– висновок експерта є вивідним знанням, а не інформативним, як інші особисті докази (показання) [3, с. 160].

У висновку експерта доказове значення має передусім його розумовий висновок, до якого він дійшов за результатами дослідження, на відміну від показань, пояснень осіб, в яких відображаються й фіксуються лише безпосередньо сприйняті суб'єктивні факти. Тому висновки суб'єкта за цими фактами не мають доказового значення, вони, як правило, повинні бути належно зафіксовані у протоколах слідчих (розшукових) або судових дій та інших документах (обвинувальному акті, вироку тощо).

Висновок експерта або експертів як осіб, що мають необхідні наукові, технічні або інші спеціальні знання та несуть особисту відповідальність за даний ними висновок, є одним із первинних та самостійних видів джерел доказів. Це допомагає стороні кримінального провадження і суду зробити перевірку і дати оцінку експертному висновку, при цьому особиста відповідальність експерта є однією із гарантій достовірності його висновків.

Висновок експерта не є обов'язковим для особи або органу, яка здійснює провадження, але незгода з висновком експерта повинна бути вмотивована у відповідній постанові, ухвалі, вироку.

Висновок експерта може мати вирішальне значення на початковому етапі розслідування кримінального провадження, проте, коли будуть отримані прямі докази, висновок експерта втрачає цінність і враховується тільки поряд із іншими доказами. Наприклад, результати балістичної експертизи, у процесі якої вдалося встановити відстань та напрям пострілу і пов'язати ці дані з місцем події, будуть мати велике значення для встановлення механізму злочину. В той час, коли будуть знайдені докази прямої причетності підозрюваного до злочину, висновок первинної експертизи вже не матиме вирішального значення.

Слід також зазначити, що судова експертиза досягає своєї мети в тому випадку, коли орган, що її призначив, зможе належним чином використати висновок експерта у кримінальному провадженні. Для цього необхідно, щоб слідчий, прокурор, захисник або суд, які призначили експертизу, чітко усвідомили сутність дослідження та правильно й об'єктивно оцінили висновок експерта.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Зазначимо, що оцінка висновку експерта – один із найважливіших етапів доказування, і це питання знайшло досить повне висвітлення у спеціальній літературі [4, с. 117–119; 5, с. 40–55; 6, с. 238–264; 7, с. 1–20].

Тут неодноразово було акцентовано увагу на тому, що висновок експерта повинен оцінюватися слідчим за внутрішнім переконанням з позицій наукової методології пізнання та відповідності їх достовірним знанням про об'єкти дослідження [8, с.14].

Оцінка висновку експерта є також складною розумовою діяльністю. Вона включає: аналіз дотримання процесуального порядку призначення та проведення судової експертизи; визначення відповідності висновку експерта по-

ставленим завданням; встановлення повноти та наукової обґрунтованості висновку експерта; визначення відповідності висновку експерта іншим зібраним доказам у справі; перевірку віднесення до справи даних, які містяться у висновку.

Під оцінкою висновку експерта розуміють процес встановлення достовірності, дійсності та достатності висновків, визначення форм та шляхів його використання у доказуванні, що засноване на всебічному, повному та об'єктивному розгляді усіх обставин справи в їх сукупності [9, с. 57]. Крім того, у діяльності з оцінки висновку експерта виділяють аналіз структури та змісту висновку з огляду на його відповідність юридичному, гносеологічному та етичному критеріям, а також зв'язок та відповідність висновку експерта з іншими доказами у справі [6, с. 251].

На основі аналізу матеріалів слідчої та судової практики Верховний Суд України у постанові № 8 від 30.05.1997 р. "Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах" звернув увагу на те, що при перевірці та оцінці експертного висновку суд повинен з'ясувати:

- чи було додержано вимоги законодавства при призначенні та проведенні експертизи;
- чи не було обставин, які виключали участь експерта у справі;
- компетентність експерта, і чи не вийшов він за межі своїх повноважень;
- достатність поданих експертові об'єктів дослідження;
- повноту відповідей на порушені питання та їх відповідність іншим фактичним даним;
- узгодженість між дослідницькою частиною та підсумковим висновком експертизи;
- обґрунтованість експертного висновку та його узгодженість з іншими матеріалами справи [10].

Таким чином, оцінка висновку експерта включає різноманітні аспекти. Розділити їх під час оцінки даного джерела доказів у конкретному кримінальному провадженні досить складно, оскільки межа між ними нечітка, а отже, вони досліджуються тільки в сукупності.

Тому в процесі оцінки висновку експерта за основу слід прийняти знання, що використовуються під час дослідження. На цій підставі можна виділити дві сторони оцінки висновку експерта, які мають бути взаємопов'язані та взаємозумовлені:

- зовнішня сторона оцінки доказів (логіко-процесуальна), що заснована на професійних знаннях органу, що призначив експертизу;
- внутрішня сторона оцінки доказів (спеціальна), що заснована на спеціальних знаннях, які застосовувалися під час експертного дослідження [11, с. 214–224].

Вважаємо, що найбільшу складність викликає спеціальна оцінка наукової обґрунтованості висновку експерта, яка включає визначення правильності та надійності застосованої експертом методики, достатності наданих матері-

алів, обґрунтованості вихідних даних, повноти проведеного дослідження, конкретизації виявлених ознак та правильності їх інтерпретації [5, с. 46–51].

Крім того, серед суб'єктивних чинників, які заважають слідчому провести правильну оцінку роботи експерта, науковці називають такі: низький професійний рівень і відсутність елементарних знань про судову експертизу, помилковість уявлення про допустимість доказів, стереотипи мислення, міркування за схемою “ми – не теоретики, ми – практики” тощо [12, с. 172].

Зазначимо, що рекомендації науковців щодо оцінки висновку експерта в слідчій та судовій практиці реалізуються недостатньо. Це зумовлено суб'єктивними та об'єктивними чинниками. До перших належить надмірна довіра слідчого або судді до документа, що виходить від обізнаної особи, до других – неможливість оцінки наукової обґрунтованості висновку експерта особою, яка не володіє спеціальними знаннями в необхідному обсязі [13, с. 25].

Також варто звернути увагу на той факт, що на практиці слідчий дуже обмежений у можливостях оцінки доказів, що отримані із застосуванням спеціальних знань. Його у переважній більшості випадків з усього експертного висновку цікавлять лише результати дослідження. Тобто оцінка висновку експерта зводиться лише до перевірки повноти цих результатів та відповідності їх іншим доказам у справі.

Зокрема, як свідчать результати проведеного анкетування, 42 % слідчих взагалі не ознайомлюються з дослідницькою частиною висновку експерта, якщо відповіді на поставлені питання не суперечать іншим доказам у справі. Складаючи обвинувальний висновок, 52 % слідчих не використовують при аналізі доказів відомості, що містяться у дослідницькій частині висновку експерта, а 69 % слідчих використовують при аналізі доказів тільки дані, що містяться у відповідях експерта на поставлені запитання.

Складається враження, що слідчий не може об'єктивно оцінити повноту висновку, він може лише перевірити, чи на усі поставлені запитання надано відповіді. Також, не володіючи спеціальними знаннями, він обмежений у можливостях оцінки наукової обґрунтованості висновків експерта, правильності вибору та застосування методів дослідження, відповідності цих методів сучасним досягненням науки, оскільки для такої оцінки необхідно мати такий комплекс знань, що має експерт. У зв'язку з цим лише 6 % з анкетованих слідчих вивчали джерела, в яких описано застосовувану методіку дослідження, та лише у випадках, коли відповіді на поставлені запитання суперечать іншим доказам у справі.

Зрозуміло, що не кожен експертний висновок відрізняється складністю, стає недоступним для оцінки слідчим й судом, тому ми не можемо погодитися з точкою зору про відмову від оцінки висновку експерта [14, с. 29; 15, с. 162]. Але те, що такі висновки є, і їх кількість постійно зростає, не викликає сумнівів. Цей факт перш за все пов'язаний з постійним розвитком та поширенням можливостей судової експертизи, ускладненням експертних методів та методик.

Аналіз матеріалів слідчої та судової практики свідчить про певні спосо-

би спеціальної оцінки наукової обґрунтованості висновку експерта слідчим та судом. Так, наприклад, пропонується так зване “замовлене” рецензування висновків експертів та спроби використання його в судочинстві з метою впливу на судову оцінку доказового значення висновків експертів. У даному випадку передбачається, що сторона, її представник звертаються в недержавні експертні установи з проханням на платній основі надати рецензію на висновок експерта [16, с. 38].

Але, на наш погляд, доказова цінність такої рецензії є досить сумнівною, оскільки під час такого рецензування не проводиться безпосереднього дослідження об'єктів експертизи та її інших вихідних даних і оцінити належним чином результати експертизи практично неможливо.

Інший шлях вирішення проблеми спеціальної оцінки передбачає залучення спеціаліста відповідної галузі науки, мистецтва, техніки, ремесла з метою надання консультації з приводу проведеного експертного дослідження та висновку експерта.

В юридичній літературі такий підхід знайшов позитивну оцінку і він є не процесуальною формою використання спеціальних знань. Після ознайомлення з висновком експерта спеціаліст-консультант може дати оцінку наукової обґрунтованості експертного дослідження, вказати на методичні недоліки при його проведенні, повідомити про невикористані можливості [17, с. 49–52].

Але такий спосіб також не вирішує усіх проблем спеціальної оцінки висновку експерта, оскільки у чинному КПК України не передбачено допиту спеціаліста-консультанта, а його показання не віднесено до джерел доказів. З метою оцінки висновку експерта він може бути залучений до допиту експерта, а також його консультація може бути аргументом для призначення повторної чи додаткової експертизи.

Ще один спосіб вирішення цієї проблеми зазначено у ст. 356 КПК України, що регламентує допит експерта у суді. Суд має право викликати експерта для допиту з метою роз'яснення висновку. Експерта, який проводив експертизу за зверненням сторони обвинувачення, першою допитує сторона обвинувачення, а експерта, який проводив експертизу за зверненням сторони захисту, – сторона захисту. Після цього експерту можуть бути поставлені запитання потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, а також головою та суддями. Суд також має право призначити одночасний допит двох чи більше експертів для з'ясування причин розбіжності в їхніх висновках, що стосуються одного і того самого предмета чи питання дослідження.

Такий підхід до вирішення проблеми оцінки висновку експерта підкреслює особливість призначення експертизи в умовах змагальності сторін кримінального провадження, залучає до нього елемент гласності та відрізняється своїми особливостями від інших видів допиту.

Таким чином, тільки внаслідок всебічної, взаємопов'язаної оцінки висновку експерта (як із процесуальної сторони, так і зі спеціальної сторони) слідчий або суд зможуть переконатися в його належності, допустимості, достовірності та достатності, а також визначити його значення та зв'язок з ін-

шими доказами у кримінальному провадженні.

Висновки.

1. Щодо проблеми обмеженості можливостей слідчого та суду усебічно оцінити висновок експерта, було б доцільно розробити та визначити у законі конкретні критерії, якими слідчий та суд змогли керуватися при оцінці експертних висновків, причому критерії повинні бути реальними та загальнодоступними.

2. Слід визначити окремі способи розв'язання проблем, що пов'язані з оцінкою висновку експерта. Такими є: консультація спеціалістів, якщо під час оцінки виникають сумніви; допит експерта, що проводив дослідження; залучення під час допиту спеціаліста-консультанта; призначення повторної (додаткової) експертизи; "замовлене" рецензування висновку експерта і т. ін.

Бібліографічні посилання

1. Пашкевич П.Ф. Рациональное исследование и использование доказательств в уголовном судопроизводстве // Труды ВНИИ Сов. законодательства / П.Ф. Пашкевич. – М., 1976. – Т. 5. – С. 172–181.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України станом на 01.01.2015 р. [Електронний ресурс] // ВВР України. – 2012. – № 4651-VI. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4651a-17>.
3. Клименко Н.І. Судова експертологія : навч. посібник для студ. / Н.І. Клименко. – К., 2007.
4. Манаев Ю.В. Совершенствование правового института производства экспертиз в стадии предварительного расследования // Предварительное следствие в условиях правовой реформы : сб. науч. трудов / Ю.В. Манаев, Е.А. Зайцева. – Волгоград, 1991. – С. 115–123.
5. Орлов Ю.К. Заключение эксперта и его оценка по уголовным делам / Ю.К. Орлов. – М., 1995.
6. Сахнова Т.В. Судебная экспертиза / Т.В. Сахнова. – М., 2000.
7. Постика И.В. Оценка и использование заключения эксперта-криминалиста / И.В. Постика. – Одесса, 1977.
8. Калаянова Л.В. Экспертиза при провадженні справ про порушення митних правил та контрабанду : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / Л.В. Калаянова. – Одеса, 2001.
9. Россинская Е.Р. Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном, административном и уголовном процессе / Е.Р. Россинская. – М., 2005.
10. Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах : Постанова Верховного Суду України від 30.05.1997 № 8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97>.
11. Щербаковский М.Г. Судебные экспертизы: назначение, производство, использование : учебно-практ. пособие / М.Г. Щербаковский. – Х., 2005.
12. Доказывание в уголовном процессе: традиции и современность / под ред. В.А. Власихина. – М., 2000.
13. Корухов Ю.Г. Достоверность экспертного заключения и пути совершенствования ее оценки // Вопросы теории судебной экспертизы и совершенствования деятельности судебно-экспертных учреждений : сб. науч. трудов ВНИИСЭ / Ю.Г. Корухов. – М., 1988. – С. 4–27.
14. Поташник Д.П. Криминалистическая экспертиза документов и ее роль в судебном доказывании / Д.П. Поташник // Вестник МГУ. – Серия 11, Право. – 2000. – № 3. – С. 15–32.
15. Романюк Б.В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціаль-

них знань у досудовому слідстві : монографія / Б.В. Романюк. – К., 2002.

16. Жуков А.М. Некоторые аспекты использования судебной экспертизы в профилактической работе следователя // Применение экспертизы и других форм специальных познаний в советском уголовном судопроизводстве : межвуз. сб. науч. тр. / ред. кол.: И.Н. Сорокотягин и др. / А.М. Жуков. – Свердловск, 1984. – С. 91–95.

17. Шляхов А.Р. Судебная экспертиза: организация и проведение / А.Р. Шляхов. – М., 1979.

Юнацкий А. В. Заключение эксперта как процессуальный источник доказательств. Рассмотрены некоторые проблемы теории и практики судебной экспертизы. Даны анализ и оценка выводам эксперта с точки зрения его соответствия отдельным критериям, а также связи с другими доказательствами в уголовном производстве.

Ключевые слова: судебная экспертиза, выводы эксперта, оценка выводов эксперта, критерии оценки выводов эксперта.

Yunatskiy O. V. Expert's conclusion as a procedural source of evidence substantiation. The specialized knowledge plays an increasingly significant role in collection and research of evidence in the process of substantiation. The process of collection and research of evidence is the main argument in favour of use of the knowledge in any possible way. The legal expertise is the most widely spread way of the specialized knowledge use; it significantly increases cognitive possibilities of the prejudicial inquiry bodies and the court, which allows to use all of the research methods in criminal proceeding. This statement is essential in setting of the legal expertise and it effects the details of its proceeding.

The legal expertise is an efficient way to establish the circumstances to be clarified and proved and allows experts to use the most innovative scientific and research methods. This gives the expert's conclusion the key role in the system of evidence.

The expert or the experts as professionals, who possess the necessary scientific, technological and other specialized knowledge, bear responsibility for their conclusions. The expert's conclusion is one of the initial and independent types of the evidence sources, which facilitates the examination and estimation of the conclusion for the party and the court. Personal liability in a way guarantees the authenticity of the expert's conclusions.

The expert's conclusion may be of critical importance on the initial stage of investigation of criminal proceeding, however, once the direct evidence is obtained, the expert's conclusion loses its significance, though it is taken into account as well as any other evidence.

The legal expertise reaches its goal in case the body which sets it can properly use the expert's conclusion in the criminal proceeding. For this purpose it is required that the investigator, the public prosecutor, the lawyer, or the court that set an expertise clearly understand the main point of the examination and properly and objectively estimate the expert's conclusion.

There are certain ways to solve problems related to the estimation of the expert's conclusion. These are as follows: consultation of specialists if there are certain doubts during the estimation; interrogation of the expert, who conducted the expertise; involvement of an expert-consultant during the interrogation; setting an additional "ordered", independent review of the expert's conclusion, etc.

Keywords: legal expertise, expert's conclusion, estimation of the expert's conclusion, criteria of estimation of the expert's conclusion.

Надійшла до редакції 19.01.2015